

Varlık ve Zaman'daki Etik Sessizliğe Dair Eleştirel Bir Analiz

A Critical Analysis of Ethical Silence in Being and Time

FEYZA ŞULE GÜNGÖR

Necmettin Erbakan University

Received: 20.06.2020 | Accepted: 20.12.2020

Abstract: Heidegger did not establish a systematic theory of ethics, he saw moral values at the level of ontic, and avoided the ethics-related field by devoting his inquiry to the ontological field. However, the idea of linking his ontology with ethics has turned out to be an expectation. Studies on the ethics of Heidegger are generally focused on the second period because the position of ethics in *Being and Time* is not guiding. However, a broader analysis of highly ethical implications-bearing concepts of Heidegger's early *Being and Time* may allow some ethical codes to be deduced. In this study, we will be looking for an ethical draft within the framework of the concepts of "The Other, Everyone, Exactness, Conscience, and Responsibility" in *Being and Time*. Although these concepts have diverged from traditional ethical patterns with his intervention, they have the potential to make it possible to read the anti-ethical attitude of *Being and Time* in an ante-ethical manner. Discussing these potentials can provide us with an up-to-date assessment of a sound world understanding that will also lay a foundation for ethics.

Keywords: Dasein, mitsein, ethics, conscience, exactness, responsibility.

Giriş

Heidegger’de etiğin izini sürmek hem geniş külliyatı hem de erken ve geç dönemi arasında düşünce güzergahındaki dönüşüm nedeniyle oldukça zorlayıcıdır. Heidegger sistematik bir etik teorisi kurmasına ve etik alandan hassasiyetle uzak durmasına rağmen ontolojisi etik hakkında önemli perspektifler geliştirmemize olanak sağlayabilir. *Varlık ve Zaman* gibi geniş çaplı tartışılan bir metinde Heidegger’in sakınlı durduğu etikten bahsetmek, onu kendi yorumlayıcı çerçevemize yaklaştırmak ve birtakım indirgemeci çıkarımlara zorlamak gibi bir risk taşımaktadır. Bu riskleri gözönünde bulundurup, onun temel kavrayışının karakteristiklerini gözardı da etmeden fundamental ontolojisinin etik potansiyeli olan bazı kavramlara yansımaları sorgulayacağız. Bu amaca binaen özellikle belirtmek isteriz ki Heidegger’in felsefi kavramlarını özetlemek, tekrarlamak bu çalışmanın amacı değildir. Her bir kavram etik iması açısından tartışma konusu edilecektir.

Varlık ve Zaman’ın temel temalarından olan ve etik çağrışımlar taşıdığını düşündüğümüz Başkası (Mitsein), Herkes (das Man), İhtimam (Fürsorge), Vicdan (Gewissen) kavramları birbirleriyle ilişkileri içerisinde okunduğunda etik bir bağlantıyı serimlemektedirler. Ancak Heidegger bu kavramların fenomenolojik yorumunda etik ile bağlantılarını kesmiş, bunları inotantik yorumlar olarak değerlendirmiş ve her bir kavramı kendine özgü bir biçimde yorumlamıştır. Kavramlarla alışıldık yorumları arasındaki bağın koparılması -Heidegger bu fenomenolojik yorumlardan etik bir tasarı da oluşturmadığı için- etik bir yokluk olarak değerlendirilmiştir. *Varlık ve Zaman*’daki bu etik boşluk garip bir sessizliktir; bu sessizlik temel ontolojisinin etiği yadsıdığı izlenimini kolaylıkla doğurabilir. Ancak bu çalışmanın da sorgulamaya çalıştığı gibi ilgili kavramların bir bütün olarak değerlendirilmesi *Varlık ve Zaman*’ın anti-etik tavrını ante-etik bir tavırla okumayı da mümkün kılabilir.

Heidegger’in patikasında etiği ararken “Başkası (Mitsein)” bir anahtar veya kılavuz vazifesi görece kadar önemli bir ilk adımdır. Bundan sonraki adımlar -ister ondan etik imalar çıkarılsın isterse tamamen yadsınsın- hep bu kavrama bağlı olarak atılır. Çağdaş postmodern düşüncenin etik konusundaki temel dürtülerini takip edince “başkaları ile varolmak nosyonundan ötekilik hassasiyeti çıkabilir mi?” sorusu ve beklentisi bizi

de “başkası”nı daha derin bir analize sevk etmiştir. Burada aramamız gereken ilk ipucu Heidegger'deki etik imaların kavramsal analizi için Başkası'nın (*Mitsein*) yeterli bir hareket alanı sunup sunamayacağıdır. Heidegger'de başkası kimdir ve Dasein karşısında neyi temsil eder? Bu temel bir sorudur; ihmal edilen ötekine karşı Heidegger'in “başkası” ve ona gösterilen “ihtimam” ve bu ihtimamı buyuran “vicdan” ile bir etik yaklaşım ortaya konulabilir mi? Heidegger'deki etik boşluğu ve belirtilen kavramların etik potansiyelini başkası ve Dasein arasındaki ilişkinin otantik ve inotantik yollarını sorgulayarak değerlendirebiliriz.

Hergünlük Tuzağı Sınırlarında Dasein ve Mitsein İlişkisi

Heidegger başkası sorununa ilk planda hergünlüğü içinde Dasein'ı tanıma amacıyla eğilmekte; *başkaları* ile karşılaşmanın karakterizasyonunu yaparken yine *kendi* Dasein'ımı temel almaktadır. Dasein'ın varoluşu daima dünya içinde başkaları-ile-varolma (mit-Dasein) ile şekillenir; Dasein daima kendini başkalarıyla bir ilişki içinde bulur, bu ilişkiye çekilir (Heidegger, 2008: 124, 127). Bu birlikte varolma eksistensiyel bir öz-ifade olarak anlamamız gerekir. Dasein başkalarından kendini ne kadar soyutlarsa soyutlarsın yine de birlikte-olma sureti içinde var olmaktadır; bu sonradan ona eklenen arizi bir özellik de değildir, kendi benlik bilincini de harekete geçiren en temel varlık minvalidir. Başkaları basitçe benden ayrı yayılımı olan varlıklar değil benim kendileriyle dünyayı paylaştığım, kendilerine dahil olarak dünyasallığı inşa ettiğim kişilerdir (Schalow&Denker, 2010: 71-72; Johnson, 2013: 36-40).

Başkalarının birlikte-Dasein'ıyla dünya içinde varoluşumuzu sürdürürken çeşitli minvalerde gerçekleşen karşılaşmalar yaşarız. Bu karşılaşmalar sadece başkalarının da dünyada yer almalarıyla cereyan eden bir tabiat özelliği değildir; özsel olarak ikamet ettiğimiz dünyayı varlığımızla kurduğumuz karşılaşmalardır. Dasein bir yandan Descartes ve Hume'un ileri sürdüğü gibi bireysel bir bilinç ya da transcendental bir ego iken diğer yandan ebeveynleri, iş arkadaşları, dostları, tanıdığı tanımadığı binlerce insanla ve üstlendiği rollerle beraber bir dünyada olmaktadır (Heidegger, 2013: 122-125; Bolt, 2010: 37). Diğerleri aynı zamanda bizim erişemediğimiz deneyimlere ve gerçekliğe erişim potansiyelleriyle bizimkinden farklı egzistansiyel olanaklara sahip olmaktadır. Buradaki tamamlayıcılık dışsal bir

olgu değil bizzat ontolojik bir tamamlayıcılıktır. Bizim gibi ama bizden farklı olan insanlara bağlı olmak, dünya hakkındaki tüm ilgi ve düşüncelerimizde kurucu bir unsur olarak belirir (Logar, 2011: 190). Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta “Dasein öz olarak birlikte-olmadır” ifadesinin hala etik bir ima çağrıştırmadığı; eksistensiyal-ontolojik bir anlama sahip olduğudur.

Yalıtılmış öznenen başkalarına geçiş kritik bir öneme sahiptir çünkü bir diğeriyle ilişkimiz başladığı andan itibaren kaçınılmaz olarak doğru ve yanlış standartlarını belirleyen etik kalıplar devreye girer. Başkası bu açıdan etik için anahtar bir rodedir; anahtardır ama ikirciklidir. Heidegger düşüncesinde başkası hem *ilgi* ile yöneldiğim hem de çok yaklaştığımda beni hergünlüğe dahil eden tuzaklar olarak temkinli yaklaşmam gerektirir. Onun Dasein’ı “kendi varlığının endişesini taşıyan varlık” olarak tanımlaması Mitsein’i konumlandığı yeri de dolaylı olarak işaret etmektedir. Bu tanımlama Helenik *conatus essendi*’nin teyid edilmesi olarak eleştirilmiştir. Levinas onun bu belirlemesini bütünüyle Darwinci tarzda bir “en güçlü şekilde varlıkta kalma ısrarı” yorumu olarak değerlendirir. Ona göre etik kişilikten arınmış bir fail gerektirir; bu fail kendini Ben’den arındıran, Öteki lehine kendini azleden, pozisyonunun merkeziliğinden feragat edendir. *Varlık ve Zaman*’ın Dasein ve Mitsein ilişki tasavvurunda ise naturel kendi varlığını ilk sıraya yerleştirme arzumu aşma gibi bir eğilim bulunmamaktadır. Kendi varlık sorusuna saplanıp kalmakla suçlanan Dasein tasviri, etiği bir hükümlanlık ilişkisine dönüştüren Aynı’nın yapısını muhafaza eder. Başkası bu çerçevede Dasein için ancak kendi conatusunu sağladıktan sonra yönelebileceği ve bu çabayla çatıştığında gözden çıkarılmaya hazır bir ikincilikte konumlandırılmaktadır (Levinas, 2010: 89). Ben ve başkası arasındaki ontolojik yakınlıklarımız gözardı edilemeyecek öneme sahiptir; ancak kendi varlığımızın refahını temele alan bir ilgi ve ihtimam Dasein’in etik ben’e dönüşebilmesini zorlaştırmaktadır. Heidegger’in başkasına bu denli temkinli yaklaşmasında ise başkasıyla ilişkideki hergünlük tuzağına karşı dikkatli olma ikazı önemli bir rol oynar.

Hergünlüğü içindeki *berkes* tehdidi Heidegger için Dasein’in her zaman yoluna çıkacak bir tehlike ya da güvenli bir alanı basacak bir seldir; su varoluş için zorunludur ama sel yok edici olabilir. Bu tuzağı aşma im-

kanını şu sorularla sorgulayabiliriz: Biz gündelik hayatta hangi temel düşünce ve arzuyu korursak *herkes* bizi boğan bir sele dönüşmez ve Varlık sorusunun sorumluluğunu da üstlenmiş oluruz? Başkası ve herkes arasındaki verimli gerginliğin sınırı çizgisi nerededir?

Başkasıyla karşılaşma daima ona karşı kendimi konumlandırma gibi bir endişeyi taşır; gündelik karşılaşmalarında hep birilerine göre pozisyon alırım, kendimi onlara göre ölçer tartarım. Levinas'ta daima ben'den üstte konumlandırılan öteki Heidegger'de Dasein'in eşitlemek veya öne geçmek için kullandığı bir çizgiye binaen konumlandırılır. Ancak tam bu noktada Heidegger'in vasatlık uyarısı önem arzeder. Hep-beraber-olmaktığın vasatlık eşiği diye bir tesviye sınırı sözkonusudur; bu eşik çizgiyi geçen, normalin dışına çıkmaya teşebbüs eden her duruma karşı bir uyarı lambası gibi ikaz verir. Ve başkalarını arkada bırakmak isteyen Dasein -kendisi de çoğunlukla farkında olmadan- bu çizgi tarafından eşitlenir, hizaya sokulur.

Heidegger bunu "başkalarının tenezzülüne kalmak" olarak adlandırırsa da Dasein'in her günkü varlığını idamede kaçınılması imkansızdır. Başkalarının hakimiyeti "şudur" deyip somutlaştıracağımız bir olgu olmadığı gibi, başkaları da "şunlardır" diyemeyeceğimiz tekilliklerdir; belirli tekilliklerin oluşturduğu bir çoğunluk da değil nötr herkes'tir. Gündelik varoluşumuzda kendi olasılıklarımızı das Man'ın olasılıkları ve ortalama günlük aktiviteleri açısından anlamaya başlarız; bu gizil hakimiyet Dasein'in kendiliğini tehdit eder. Hepimizin bir varolma iddiası vardır; bu başkasına benzeyip benzememekten öte Dasein'in sadece kendi varlığına münhasır olan varoluşa gelme minvalidir. Ancak anonim bir kendilik haline gelen herkes'in dünyası, duygularını dışa vuruş biçimi, projeleri, düşünceleri Dasein'in da kendini dışa vuruş biçimi haline gelir. Bu öyle bir bağdır ki kökeni bizde sanırken hem herkeste hem hiç kimsede olan bir ağ yapısında kendimizi buluruz; bunu da o kökeni kendimizde sanıp gevşetmek istediğimizde karşılaştığımız direnç sayesinde anlarız. Kuralları yıkma, gelenekleri yadsımanın arkasında bile kabuk değiştirmek isteyen herkes vardır. Merakımız, ihtiyaçlarımız, ilgilerimiz, empati ve sempatimiz de bu kamuoyu tarafından belirlenmeye başlar; onlar gibi düşünmeye ve yargılamaya yatkın hale geliriz. Heidegger'in etik konusunda sakıncılı durduğu nokta burada kendini açıklattır; herkesleşen Dasein herkesin değer yargılarına göre oluşturulan etik normları kendi öz varlığına aitmiş

gibi kabul eder. Heidegger'in fundamental çağrısı ise kamusalılık içinde dağılan/kaybolan kendiliğimize dair bir arayış, kendi varlık sorumuzu hatırlamamıza dair bir sorgulama çağrısıdır. Ben ve başkası arasındaki sınırın hassasiyeti burada kendini gösterir; kendimi kendiliğimi ezebilecek hergünlük içinden sıyrıp bulmak, korumak ve bir yandan da beni o hergünlüğe çekme riski daima bulunan başkasına sahih bir yakınlık göstermek. Kamu bir yandan sahihlik farklarına aldırmaksızın hepimizi tesviye ederken biz kendimizi gerçekten sahici bir yerde konumlandırabilir miyiz; başkalarına karşı duygu ve tutumlarımızda nasıl bir etik hassasiyet gösterebiliriz?

Dasein'in davranışlarını hergünlük çerçevesinde oluşan etik standartları aşp kendi varlık sorusuyla ilintilendirerek içsel bir saikle düzenlemesi, değer yargısı üretmesi Heideggerci fundamental çağrının arzusudur. Kendini ontik olarak herkes içine saçılmış bulan Dasein'in kendini bu saçılmışlıkta erimekten kurtarmasıdır söz konusu olan. Ama tam da bu noktada şunun ayırdımına gitmemiz ve açıklamamız gerekiyor: Dasein hangi motivasyonla, hangi idraki herkesten farklı olmağını duyabilir; bu ontolojik berzah neresidir? O vasatlık çizgisini bize aşmak isteten güç nedir? İşte belki de aradığımız ipucu burada saklı olabilir; herkesleşen Dasein öyle bir şey yapmalıdır ki egzistansiyel olanaklarını yaşama çevirsin ve hiçleşmekten kurtulsun. Heidegger'in ontik alanda hareket etmemedeki ısrarı ve direnci aslında tam da bu tuzağa düşmenin kaçınılmazlığını bize gösterir. Eğer Heidegger'den etik bir ima çıkarılacaksa Dasein'in herkesin inşa ettiği kurgudan başını kaldırıp otantik kimliğini bulması ve korumasına verdiği önem gözardı edilemeyecek bir kıstas olabilir. Bu kıstas başkası vasıtasıyla herkese dönüşebilme riskini ortadan kaldırmak için ihtimamın (fürsorge) niteliğini daha kritik hale getirir.

Hapsedici ya da Özgürleştirici İhtimam

Heidegger Dasein'in dünyadaki şeylerle ilişki kurma tarzını betimlemek için ilgilenme (besorge); dünya içinde başkalarıyla ilişki kurma tarzı için ise ihtimam gösterme (fürsorge) kavramını kullanır. Dasein olarak başkalarına yönelişim mevcut nesnelere yönelişimden ontolojik olarak farklıdır; başkası da Dasein'dir; onun varlık minvali ile benimki aynıdır. Bizler başkalarıyla ortak fiillerimiz, ilgilerimiz ve görevlerimiz bağlamında

karşılaşırsınız (Johnson, 2013: 37). Dünyadaki nesnelere bir şey-için-bakiyla ilgilenirken diğer Daseinlara karşı *müsamahakar-bakış'a* sahibizdir. Heidegger sosyal yardımlaşmanın, Dasein'ın varlık konstitusyonunun birlikte olmak olduğu gerçeği üzerine temellendiğini bildirir: Birbiri-için-olmak, birbirine-muhafaz-olmak, kimsesiz-olmak, selamsız-sabahsız-geçip-gitmek, birbirinin-umurunda-olmamak, bütün bunlar ihtimam-göstermekliğin olası suretleridir. (Heidegger, 2013: 127-128).

İhtimam gösterirken hergünlük tuzağına düşmemek için ben ve başkası arasındaki köprüde "ihtiyatlılık" ikazı hep hatırlatılır. Örneği şudur: aynı davaya baş koyanların hep-beraber-olmaklığı çoğu kez sadece itimatsızlıktan beslenmektedir. Bir duygudaşlık/davadaşlık olarak övülen hep-birlikte-olmaklık bir diğerinin üstlenmesi gereken ihtimamı devralmak, onu mahkum ve muhtaç hale getirmektir. Sahih olan ikinci tür ihtimam ise başkasının kendi Dasein'ını kavramasını sağlayandır. Heidegger'in özgürleştirici ihtimam olarak nitelediği bu ihtimam türünde başkasına gösterilen ihtimamın benim kendi varlığıma ihtimamımın yansıtılışı olduğunu görürüz. Kendi varlığıma dair idrakim diğerleriyle ilişkimi de tesis eder: "Başkası, bizatihi kendimin 'sureti' olup çıkmaktadır." (Heidegger, 2013: 129- 131). Bu ihtimam tasvirine göre kendime ve başkasına gösterdiğim ihtimam ontolojik olarak bir madalyonun iki yüzü gibidir. Ancak yine de sahih duygudaşlıktan etik bir çıkarım yapmakta acele etmemeli bu köprü tasvirini incelleme analiz etmeliyiz. Çünkü kendisine ihtimam gösterdiğimiz başkası, hergünlük ile benim kendi varlığımı tanımamın yollarını tıkamakta ve ihtimam gösterme motivasyonumu da kırmaktadır. Aşılması güç ama zorunlu olan herkes eşiği benim bu kudretimi baltalamaya devam ettikçe benim kendimi tanımam ve ihtimam göstermem bir direnişle karşılaşır; bu bir döngüyü, bir labirenti anımsatır.

Dasein dünyada hep bir şeylerle ilgilenir; onları dönüştürür, ilerletir. Bizim varlık modusumuz dünyayla ve ondaki karşılaştığımız şeylerle ilgilenmek ise başkasıyla ilgilenmek de buna girer. Burada teknik, üreten ve çalışan bir varlık olmanın etik bir varlık olmakla ilişkisinin üzerinde pek durmuyor gibiyiz. Aslında Dasein başkasıyla ilgilenecek kendi varoluşunu da gerçekleştiriyor olmaktadır. Heidegger'e yöneltilen eleştirilerin tersine acaba Dasein gerçekten bencillik üzerine kurgulanmış bir varlık olmayabilir mi? Levinas'ın suçlamasının tersine kendi varlığının kaygısını duymak,

zorunlu olarak başkasının kaygısını duymayı da beraberinde getiremez mi? Heidegger'in Dasein'in varlığını gerçekleştirmesine yaptığı vurgu kendi varlığını gerçekleştiren Dasein'in zaten ontolojik modusu gereği başkasına yöneleceğini varsayar. Başkalarının refahı için duyulan endişe bu durumda Dasein'in ontolojik durumunun bir parçası olmaktadır. İhtimam göstermek Dasein'in temel karakteristiklerinden biri kabul edildiğinde zaten doğal olarak, içsel bir dürtüyle başkasına etik hassasiyetle yaklaşacağı varsayılmaktadır. Ancak "kendi endişesini taşıyan varlık" olarak Dasein'in ontolojik olarak etik ilişkiye gireceği kişi yine "kendinin bizatihi sureti"ne dönüşen Mitsein olacaktır.

Dünyayla ve başkasıyla ilişkimizin temel karakteristiği ihtimam göstermek ise başkası için sorumluluk almak bunun zorunlu bir sonucudur. Dasein'in başkalarıyla ilişkisini belirleyen bir ölçüt olarak etiği de bu yolla varoluşumuzla ilişkilendirilebiliriz. Sorumluluk bizim için başkası olana özen gösterme olduğu için kimlik oluşturma sürecinde değerini nasıl ürettiğimizi de devreye sokar; yani kendimi bilmedeki kudretim başkasını bilme ve ona bir açıklıkla yönelme kudretimi de belirler (Young, 2017: 81). Bu noktada sorumluluk duygusuna etik ya da dini bir ihtiyatla yaklaşmayan Heidegger'in kim olduğumuza ilişkin fundamental meselemizi hatırlama ısrarını doğru okumak gerekir. Varoluşçular bunu bireysel bir çağrı olarak okumuş ancak Heidegger buna itiraz etmişti. Bu daha genel bir çağrıdır; basitçe bireysel farklılıklarımızı koruma çağrısı değil ontolojik düzlemde herkesleşmenin tehlikesini unutmamayı ve Varlık sorusunu hatırlamayı talep eden bir çağrıdır.

Heidegger başkalarıyla birlikte olmanın genel karakteristiğini de yeniden hatırlamayı ısrarla talep ettiği Varlık sorusuyla ilişkilendirmiş; bu ilişkiyi ahlaki normlara ya da dini doğru yanlış standartlarına göre değerlendirmemiştir. Doğru yanlış normlarının değerlendirilmesinde de ontik ve ontolojik ayırımında çok diretmiştir. Onun için "belirli bir durumda nasıl davranırsam etik davranmış olurum" sorusu ontik dairede kalan bir sorudur. Bu soru kamunun oluşturduğu herhangi bir yargı standardı talebidir ve sahih bir yaşamın gerekleri için spesifik yapılardaki öğelerin karar verici/belirleyici olması kabul edilemez. Ontolojik bir sorgulama ise davranış standartları üretecek yaklaşımlardan daha bütünsel ve varlık sorumuzla irtibatlandırabileceğimiz bir sorgulama tarzını gerektirir (Heideg-

ger, 2013: 11-12; Bolt, 2010: 39). Ontik alanın kişilerinde ve olaylarında sıkışıp ontolojik alanda sorgulamayı es geçmek nasıl ki sahil olmayan bir varoluş tasavvuruysa bu kurguya binaen oluşturulan etik kurallar da sahil olmayacaktır.

İhtimamın ontik ve ontolojik seviyeleri arasındaki bağlantı Dasein'in kendi varlık sorusunu unutmadan başkasıyla sahil ilişki kurmanın yollarını sorgulasa da *Varlık ve Zaman* ihtimamın etik motivasyon oluşturmadaki rolü ile ilgili bir boşluk bırakmaktadır. Çünkü ihtimam göstereceğim başkası kendisini daima bir ikincilikte konumlandığı ve benim varlık soruma parazit yapmayacak denli kendime benzettiğim kişi olacaktır. Dasein'a ihtimamı ve otantik sorumluluğu buyuran bir ses olarak vicdanın bu noktada oynayacağı rol ise kritik bir önem arz etmektedir.

Vicdanın Sesi: Suçluluk ve Otantik Sorumluluk

Vicdan sahil bir varoluşa dair imkan olarak sorumluluk ile ilintilenebileceğimiz ve etikle ilişkisini sorgulayabileceğimiz *Varlık ve Zaman*'ın önemli kavramlarından biridir. Vicdan en zati varlık imkanına çağrıda bulunma işlevini nasıl gerçekleştirir; çağrıyı nasıl anlayabiliriz, çağrıyı duymanın bir adabı/kuralı var mıdır ve bu çağrıdan etik bir ima çıkarabilir miyiz? Bu soruların hepsi ontik belirlenimlerden öte varlığın anlam ve imkanlarını sorguladığı için ontolojik dairededir.

Vicdanın dini, psikanalitik ve sosyo-biyolojik birçok yorumuna *Varlık ve Zaman*'ın temel itirazı, vicdan ve suçluluğun kendisini tanımlayamaları onları ancak belirli bir sistemin parçaları ve temellendiricileri olarak tanımlamaları ve ontik dairede kalmalarıdır. Gerçek olgusalıkları örtülen vicdan ve ona bağlı kavramların varoluşumuzla bağlantıları koparılmakta ve hergünlüğün düşünme ve yorumlama tarzına bağlanmaktadır; vicdanın çağrısını arayabileceğimiz özgün rota yeniden bu bağlantıları kurmakla oluşturulabilir.

Dasein hergünlüğünün içinde "benim tercihim" dediğim şeylerin ardındaki etkin nört varlık tarafından yönetilirken kendiyile arasında konan mesafeyle özünü kaybetmekteydi. Tam bu noktada Heidegger Dasein'ı kendi kaybının peşine düşmeye çağırarak bir sestem, vicdanın sesinden bahseder. Heidegger'in vicdan ve sorumluluğu herkes alanından arındırma çabası Dasein'ın kendi otantik sesini duyma ve anlama çabasına bağlan-

mıştır. Vicdanı geleneksel kullanımında başkasına karşı hissettiğimiz bir ses olarak duymaya meyilliyizdir ve onun çağırıldığı suçluluk, ahlak, din veya hukukla temellendirilmiştir. Bu vicdan tasvirinde bir öncelik sonralık ilişkisi öne çıkar; biz ancak ahlaki, dini veya sivil bir yasaı ihlal edip suçluluğu deneyimlediğimizde vicdanın sesiyle muhatap oluruz. Ancak bu yasaları aştıktan sonra vicdanın sesini duymaya çalışmak beni tam olarak kaçındığım şeyin kıyasına sürükleyebilir; hergünlükten kaçarken onu kendi vicdanımın sesi sanıp sahiplenmem söz konusu olabilir. Heidegger'deki vicdan çağrısı ise ontik emirleri aşmaktan gelen suçluluktan ziyade ilkel varlık suçluluğumuzu yakalama, tanıma ve anlama çağrısıdır. Bu çağrıya dayalı rota; vicdanın çağrısıyla ontolojik suçlulukla yüzleşmek, sahih bir yaşam arzusu duymak, kendi varlıkta kalma sebatını sağlamak ve başkasına da bu çağrıya uygun bir şekilde ihtimam göstermekle şekillenmiştir. Heidegger'in inotantik yorumlar olarak değerlendirdiği yaklaşımda standart normları ihlal sonucunda duyumsanan suçluluk öncelenirken, ikincisinde ontolojik suçluluk (vicdan) etiğin temeli olarak belirlenmiştir (Geniusas, 2015: 321). Heidegger'in vicdan, sorumluluk ve suçluluk üzerine fenomenolojik yorumu etik motivasyonun en altta ontolojik olduğunun fark edilmesinden oluşur.

Heidegger'de vicdan etiği temellendirecek düzen tesis edici bir amil olmaktan çok Dasein'in kendine dair asli bir fenomeni olarak fundamental-ontolojik bir gayeye hizmet eder (Heidegger, 2013: 284). Dasein'in varlık sorusuyla vicdan arasındaki bağ, onun bütün dışsal hissiyatlardan ayrılan karakterinde aranabilir. Heideggerci vicdanın sesi, içerikten yoksundur: Hiçbir dışsal hassasiyeti varsaymaz; dünyasal ontik olaylar hakkında herhangi bir bilgi vermez ve hayata ilişkin yönlendirici genel bir planı yoktur. Burada şu soru ortaya çıkmaktadır: bu ses bir dışsallıktan hareket etmediği için acaba Dasein kendi kendine mi seslenmektedir? İlk adım doğrudur; bu ses dışarıdan gelmez ancak seslenen Dasein ile seslenen Dasein aynı değildir. Seslenen Dasein herkes içinde kaybolmuştur; vicdanın sesi gerçek varoluş olasılığını kaybeden Dasein'in endişesinden yükselir. İkisinin aynı Dasein olamayacağını şuradan çıkarımlayabiliriz; vicdanımızın sesi genellikle kendi çıkar, beklenti ve ihtiyaçlarımızı aşan bir sestir ve bizi bunların tersi bir yönelime çağırır. Bu nedenle çağrı, *içimden* geldiği kadar *'ötemden'* de gelmektedir (Mulhall, 1998: 177).

Herhangi bir dışsallık ögesine yer bırakmayan eksistensiyl vicdan öncelikle, mevcut-olan bir olgu değildir. Dasein onu kendi potansiyeline ulaşması için bir çağrı olarak fiili varoluşu sırasında duyabilir. Kendimizi hiçbir zaman evimizde hissetmediğimiz bir dünyada tekinsizlikten kaçış için onların benliğine sığınsak da vicdanın sesi varoluşsal sorumluluğumuza hatırlatan sessiz bir ses olarak bizi rahat bırakmaz. Vicdan öncelikle kendimize ilişkin olarak hakiki olmaya, kendini-öncelemeye, kendine borcunu hatırlatmaya ve kendini anlamaya dair bir çağrı olarak duyulur. Vicdan analizinde vurgulanan anlamak bilmekten farklı bir olgudur; anlamaya dayalı bir bilme, bir malumat işi değildir. Bu nedenle anlamak ve vicdan sahibi olmayı istemek birbirine yaklaşmıştır. Zira “vicdan birisinin bir şeyleri şu ya da bu surette anlamasını sağlamaktadır” (Heidegger, 2013: 286). Başkasına kulak vermeyi kırmak, vicdanın sesini duyabilme çabasının ilk adımıdır. Vicdanın sesi söylemsel ve açıklayıcıdır ancak ifadesinin aracı söylemsel konuşmanın sesi değildir. Vicdan bu açıdan daima sükut halinde olan bir sestir. Dasein’i inotantiklikten otantikliğe çağıran ses, hergünkülüğün lakırdısından ayırdedilmek için alternatif bir araca yani sessizliğe ihtiyaç duyar. Her ses, her söylem das Man’dan izler taşıyacak ve lakırdıya dönüşecektir.

Heidegger’de vicdanın sessizliği perspektifinden etik sessizliği açık bir uyarı olarak yorumlayabiliriz: vicdan dışsallıkla beslendiğinde duyduğum ses vicdanımın değil herkes’in sesi olabilir ve etiğin peşine düşerken hergünkülüğün vasatlığına yakalanabilirim. Etik çerçeveler Dasein’a bir kılavuz sunarlar; vicdanın çağrısının bu inotantik yorumu birine nasıl davranmam gerektiğini bana bildirir ve bu çerçeveden çıktığımda etik davranmamakla, vicdanın sesini dinlememekle suçlanırım. Dasein’a etik kuralları neredeyse bir kullanma kılavuzu gibi sunan bu çerçeveler onun vicdanından değil herkes alanından türetilmiştir ve bunlar varlık sorusunu ona hatırlatacak bir işlev göremeyeceklerdir. Bu ikaz varoluşumun etik sayılmayan ancak ondan çok daha kapsamlı boyutunu kaybetmemem için yarar. Vicdanın sesi yaşamın bu ontolojik boyutunu anlamam ve tanımam için etik çağrışımlar da dahil olmak üzere bir çok söylemi susturmamla mümkündür. Vicdanın sesi Dasein’a varoluş edimleri içerisinde ve hayatına ilişkin yaptığı bütün tercihlerde kendi olma/kendini bulma/kendini koruma kabiliyetini hatırlatır; burada bir tür muhakemenin varlığını his-

sederiz. Bu ses beni kendi kişilik potansiyelim ve yaptıklarım ile bir hesaplaşmaya/yüzleşmeye davet eder. Vicdanın sesini duyarak kendimle yaptığım muhakeme beni herkese düşkünlükten kurtulmaya ve günlük lakırdıdan uzaklaşmaya çağırır. Vicdanın sesi Dasein'a sadece kendi olanaklarını hatırlatır ancak bunu da bu olanakların ne olduğu ve ne olması gerektiği konusunda belirli bir çerçeveyi dayatmadan gerçekleştirir. Aksi takdirde vicdan zaten kaçınmamız gereken inotantik ihtimama dönüşebilecektir. Bize suskunluk kipinde seslenen vicdan, benliğimizi kendi nelığı içinde belirsiz ve boş bırakmakta; beni kendi varlığında rahatsız etmekte ve bir kırılma yaşatmaktadır. Dasein çoğunlukla vicdanın sesini duyar, ancak bu rahatsızlıktan, bu tekinsizlikten ve fırlatılmışlığının hiçliğiyle karşı karşıya kalmaktan korkarak yeniden hergünlüğe sığınır (Heidegger, 2013: 292).

Heidegger vicdanın sesinin zorunlu olarak her birimizde imkan olarak var olduğunu ifade eder; zorunludur çünkü vicdanın sesi bizim fırlatılmışlığımızla ilintilidir. Bu ses Dasein'ın yuvasında olmamasının/kimsesizliğinin sesidir; kişi hergünlüğe düşkünlükten kaçabildiğinde ona hiçbir dışallığın sunamayacağı otantik bir yaşam tarzı için seçimler ve sorumluluklar sunacaktır. Bu sese güvenmemiz gerektiğini biliriz çünkü kişi kendini en çok kendi kimsesizliğinde, hiçliğinin çıplak burada oluşunda tanır; buradan hareketle alacağı yol da kendi varlık minvaline en uygun yol olacaktır. Vicdanımızın sesi bizi en derindeki kendine yabancılaşan insanın yine kendine ikazı olması açısından rahatsız ve suçlu hissettirir; suçlu olma "ben varım"ın yüklemi olarak kendini gösterir. Vicdana kulak tıkamak, bir tür ihmali gündeme getirir. Ancak bu ihmâl ontik bir ihmalden ziyade ontolojiktir; insani, ahlaki veya dinsel bir hatadan kaynaklanmamakta varlığımıza işlenmiş bulunmaktadır. Her seçimimde gözardı ettiğim diğer ihtimaller varolacağı için Dasein dasein olmak suretiyle daima suçludur. İnsan fırlatılmışlığı aşamayacağı, tamamlanamayacağı için suçluluğu da aşamayacaktır (Miyasaki, 2007: 262).

Bu vicdan yorumunun etiğe yansması Dasein'ın kendine karşı eksistansiyel suçluluk ve sorumluluğunu etik tasavvurun temel koşulu olarak belirlemesidir. Burada sorumluluğun alışıldık sorumluluk anlayışlarından ayırtecdi yönü, onların benliğinin bana yüklediği değil bizzat kendi vicdanının sesinin bana yüklediği yükümlülükleri içermesidir. Vicdanın

sesini doğru duyabilmek belirli bir ahlaki doğru ve yanlışlar listesini hazırlamak, bir tür alacak verecek hesabı yapmak değil vicdan sahibi olabilme arzusunu beslemektir. Vicdanın çağırıldığı ihtimam ve sorumluluk Dasein'a dışardan yüklenebilecek bir şey değil onun bir varlık minvali olarak işlenir. Heidegger'in herkesin ortak ilgi, ihtiyaç, çıkar veya normlarına göre dizayn edilen ontik sorumluluğu reddi Dasein'ı ontolojik sorumluluğa muktedir görmesiyle temellenir. İnotantik vicdan teorileri Dasein'ı das Man'ın ortalaması olarak inşa edilen anonim bir sorumluluğa çağırırken fenomenolojik yorum sadece daha geniş değil daha derine bir yol arar; yükümlülüğü dışsal bir baskı unsuru olmadan kabullenmeyi temel alır. Heidegger'in suçluluk ve vicdan analizinde sorumluluğu zorunlu bir varlık modumuz olarak belirlemesi, kişinin kendi olasılıklarının keşfine önem atfederken başkasına ihtimamı da bu zorunluluklara dahil etmesi etik için ontolojik bir zemin olabilir. Buradaki gereklik elbette geleneksel etik teorilerindeki zorunluluktan farklıdır ve kategorik değil varsayımsal bir zorunluluktur. Bu Dasein'ın kendini kendine mesele edinen bir varlık olmasından temellenen bir zorunluluktur (Hodge, 1995: 189-190).

Varlık ve Zaman'ın vicdan analizinde başkasının refahını gözetmek dikkate alınmış olsa da başkasını hesaba katmak bir ikincillığe ertelenmekte ve o ses Dasein'ı yine kendi varlığını ayakta tutma, koruma ve güçlendirmeye (*conatus essendi*) çağırılmaktadır. Levinas'ın da belirttiği gibi bu vicdan yorumu her eksikliğin, her hatanın ancak kendi'ye karşı işlenmiş olduğunu varsaymaktadır (Levinas, 2012: 140). Kendine karşı yükümlülüklerini yerine getiren Dasein ancak bu noktadan sonra başka'sına karşı yükümlülüklerini yerine getirmekten sorumlu olabilir. Dasein başkalarından mesul olmayı kendine bir görev olarak yükler ancak bunu ona buyuran yine kendisi olacaktır. Heidegger'de Aynı'nın Başka üzerindeki üstünlüğü muhafaza edilmekle birlikte bunun herkes'in buyruğu üzerine değil Dasein'ın kendi otantik vicdan sesiyle sağlandığını görmekteyiz. Başkasıyla ilişki kendine dair egzistansiyal imkanlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Etik olmanın ontolojik boyutu, Dasein'ın dünyada nasıl varolacağını otantik bir açıdan anladığında başkalarına da aynı ilgi ve sorumlulukla yaklaşacağı kabulünü temel almıştır. Vicdan çağırısı Dasein'ın varlığının esasen Öteki olan bir parçasına ihtimam göstermeye yönelik olduğu için etik bir çağrı olarak okunabilir. Ancak bu çağrı kendi'yi merkeze almakta,

başkası'nı her durumda Ben'in duyup duyamayacağı muallak ve içeriği belirsiz olan vicdanına bırakmaktadır. Vicdanın çağrısı yine yeniden öncelikle Dasein'i koruyup kollamayı; daha sonra ise ontolojik yakınlık ve zorunluluktan ötürü başkasını gözetmeyi temel almaktadır. Etik potansiyeli olan bu kavramların fenomenolojik yorumu varoluşsal ve otantik bir etik ima taşıyabilse de ben'i önceleyen etik yorumlardan farklı bir taslak sunmamaktadır. Vicdanın bu varoluşsal yorumu Heidegger tarafından bir etik yaklaşım olarak işlenmemiştir; *Varlık ve Zaman*'ın etik için fenomenolojik bir alternatif sunduğunu iddia etmek de güç görünmektedir.

Sonuç

Dasein-Mitsein ilişkisini ihtimam, vicdan ve sorumluluk çerçevesinde değerlendirdiğimizde *Varlık ve Zaman*'da "başkalarıyla birlikte olmanın" daha kötü ve daha iyi yollarının ontik etik kodlara değil ontolojik bir sorgulamaya ve etiği de kapsayan bir "dünya kavrayışı" arayışına bağlandığını ifade edebiliriz. Bu arayış kendimiz, başkaları ve dünya için endişe ve ihtimam üzerine kurulu bir anlayış ve yaşam tarzına yöneliktir. Heidegger temelde öteki üzerine doğru bir şekilde düşünebilmek için Ben üzerinde sağlam durmak gerektiğini önceler. Başkası benim dışsal veya aşkın güçlerin motivasyonu değil bizzat kendi fırlatılmışlığıma dönerek duyduğum vicdanımın sesinin motivasyonu yaklaştığıdır.

Heidegger'in ilgili kavramlarını birbiriyle ilişkileri içerisinde değerlendirdiğimizde; benim gibi fırlatılmışlığın kaygısını taşıyan ve aynı dünyada kendi egzistansiyel imkanlarıyla varolan başkasıyla ontolojik yakınlığının bir anlam ve yakınlık tesis edeceği kabulünü görebiliriz. *Varlık ve Zaman*'ın genel düşünce izleğinden hareketle; etik hassasiyetlerle hareket etmek dışsal bir gerekçe gerektirmemekte ve Dasein'in vicdanın sesi ona başkasının refahını da içeren sorumluluklar yüklemektedir. Heidegger hergünlük riski nedeniyle başkasıyla ilişkinin karakteristiğini temkinlilik olarak belirlemiş ve bunu otantik yaşamın koşulu olarak değerlendirmişti. Heidegger Dasein'in öncelikle kendine yönelmesini, diğerlerini dışarıda bırakacak bir mahrem varlık tesisi olarak değil; kendi varlığına ve başkasına yaklaşmanın uygun bir dilini bulma amacı olarak görmüştür. Temel kaygısı kendi tekilliğimizi bile unuttuğumuz bir sistemde başkasının bana bir şey söyleyemeyeceği; kendi varlık sorunu hatırlamıyorken

başkasının sorusunu anlayamayacağımdır. Ancak burada oldukça korumacı bir kapalılık söz konusudur. Vicdan, sorumluluk, ihtimam gibi kavramların etik ağırlığına rağmen bu kapalılık ötekine yer bırakmayan veya ikincilleştiren bir anlayış görünümü arz etmektedir. Bu kapalılığın etik alana yansımaları, ötekini Dasein'in kendini bulduktan sonraki tavrının insafına bırakan bir egoloji olabilir. Bu çerçevede Heidegger'de başkası, otantiklik, vicdan, ihtimam ve sorumluluk nosyonlarından etik bir ima çıkarmak mümkünse de bu imanın özgünlüğü ve değeri tartışmalıdır. Dasein'i merkeze alan bir etik anlayış Helenik *conatus essendi* nosyonunu ve Aynı'nın öteki karşısındaki hakimiyetini muhafaza etmek durumundadır.

Heidegger'in Dasein'in varlıkta sebatına odaklanan vicdan ve sorumluluk analizi öteki etiği perspektifinden "kendini bulmak" değil kendi varlığına batmak olarak yorumlanmıştır. Bu minvalde Heidegger'in otantik varoluş dediği şey kendi doğasını aşamayan Dasein'in kendi varlığını koruma çabası olmasıyla özdeşlik metafiziğinin bir sonucu/yansımaları olmaktadır. Buradan çıkarılacak etik Ben'in özgürlüğünün adaleti öncelendiği; başkasına karşı yükümlülüklerin ancak Dasein'in kendine karşı yükümlülüklerinden arta kalanla modifiye edildiği bir etik tasavvurdur. Dasein ontolojisine uygun olarak öncelikle kendi varlığının mülkiyetini koruyacak, başkasına da beraber yaşamak zorunda olduğu varlıklar olarak yönelecektir. Bu bir tür etik manada kayıtsız Dasein'in gücüne maruz kalan *başkası* tasviridir. Burada etik bir ilişkiden çok etik bir direnç görülür. Dasein'in kendi varlığını kendine mesele etmekle belirlenen tavrı onu bir özerkliğe, bir egolojiye indirgemiş; bir aşkınlığa aralık bırakmamıştır. İnsanlığın biyolojik ve ontolojik birlik macerası, öteki kategorisinin sorun görülmeye başladığı şartlarda otantik bir tavır sunamamaktadır. Badiou'nun deyişiyle kendini "toprağın tuzu" olarak gören merkez bir Ben doğallıkla diğer cinsiyeti, diğer ulusları veya gelenek göreneklere periferi kabul edebilmektedir. Heidegger'in vicdan söylemi beni ve özgürlüğümü kimsenin yargısına açmamakta; Dasein'in deneyimlerini aşmamakta ve onu hiçbir durumda kendisinden başkasına karşı suçlu kılmamaktadır.

Heidegger'in ontik düzlem diyerek bir kenara ittiği alan farklılıklar, eşitsizlikler, ulusal, dinsel bölünmelerle kendini hakim paradigma olarak dayatmaktadır. Bunları hergünlük nitelikleri nedeniyle görmezden gelip bir ontolojik tasavvura nasıl ulaşabileceğiz? Ontolojik yakınlıkları ve ya-

şamsal farklılıklarıyla karşılaşan Dasein ve Mitsein arasındaki çarpışmada güç mü belirleyici olacaktır? Karşılaşmaların çarpışmalara dönüştüğü noktalarda köle efendi diyalektiğine düşmeyen, ötekinin ötekiliğine benim benliğime zarar vermeyen bir etik sahih bir etikse *Varlık ve Zaman*'dan bunu çıkarımlamak mümkün gözükmemekte; etik imaları ise bizi çıkışı sadece Ben'e doğru olan bir labirentte bırakmaktadır.

Kaynaklar

- Bolt, B. (2010). *Yeni Bir Bakışla Heidegger*. (Çev. M. Özbank). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Geniusas, S. (2015). The Question of Ethics in Heidegger's *Being and Time*. *Existenzphilosophie und Ethik*. (Hrsf. H. Feger & M. Hackel). Berlin: De Gruyter, 313-328.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman*. (Çev. K. H. Ökten). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hodge, J. (1995). *Heidegger and Ethics*. London: Routledge.
- Johnson, P. A. (2013). *Heidegger Üzerine*. (Çev. A. Esenyel). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Levinas, E. (2010). Sonsuz'un Etiği. (Çev. H. Arslan). *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler: Kıta Felsefesi Tartışmaları*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 75-96.
- Levinas, E. (2012). Felsefe ve Sonsuz Fikri. *Fikir Mimarları Dizisi: Levinas*. (Haz. Ö. Gözel). İstanbul: Say Yayınları, 133-151.
- Logar, T. (2011). Grounding Ethical Norms in Heidegger's Mitsein. *Balkan Journal of Philosophy*, 3, 187-196.
- Miyasaki, D. (2007). A Ground for Ethics in Heidegger's *Being and Time*. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 38, 261-279.
- Mulhall, S. (1998). *Heidegger ve 'Varlık ve Zaman'*. (Çev. K. H. Ökten). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Paley, J. (2000). Heidegger and the Ethics of Care. *Nursing Philosophy*, 1, 64-75.
- Schalow, F. & Denker, A. (2010) *Historical Dictionary of Heidegger's Philosophy*. Toronto: The Scarecrow Press.
- Young, J. (2017) *Heidegger'in Geç Dönem Felsefesi*. (Çev. E. Korkut). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Öz: Heidegger sistematik bir etik teorisi kurmamış, moral değerleri ontik seviyede görmüş ve sorgulamasını ontolojik alana hasrederek etikle ilgili alandan uzak durmuştur. Buna rağmen onun ontolojisi ile etik arasında bağ kurma fikri bir beklentiye dönüşmüştür. Heidegger'deki etik konusundaki çalışmalar genellikle *Varlık ve Zaman*'da etiğin konumunun yol gösterici olmaması nedeniyle ikinci dönemine odaklanır. Ancak Heidegger'in erken dönemi olan *Varlık ve Zaman*'ın oldukça etik imalarla yüklü kavramlarının daha geniş bir analizi bazı etik kodların çıkarımına imkan sağlayabilir. Biz bu çalışmada *Varlık ve Zaman*'daki "Başkası, Herkes, İhtimam, Vicdan ve Sorumluluk" kavramları çerçevesinde bir etik taslak arayışında olacağız. Bu kavramlar onun müdahalesiyle geleneksel etik kalıplarından çıkmış olsa da *Varlık ve Zaman*'ın anti-etik tavrını ante-etik bir tarzda okumayı mümkün kılacak potansiyel taşımaaktadırlar. Bu potansiyelleri tartışmak bize etiği de temellendirecek sahih bir dünya kavrayışı için güncel bir değerlendirme imkanı sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Dasein, başkası, etik, vicdan, ihtimam, sorumluluk.

